

KÁNTOR Zoltán

A Memorandum, a nemzet és az állam

A *Memorandum* által kiváltott reakciók a romániai társadalom egyik súlyos kérdésére irányították rá a figyelmet. Arra, hogy a politikusok, vezető újságok publicistái, sőt még az értelmiség egy jelentős része is aközpontosított, a többségi nemzet által ellenőrzött, a perifériáról jövő kezdeményezéseket csírájában elfojtó államban gondolkodik. Ezt az elemzést a nemzeti kérdés mentén is folytatni lehetne, ezáltal arra a vonalra terelve a vitát, amint azt Octavian Paler is tette, hogy a *Memorandum* mögött is a magyarok irredentagyanús törekvése áll. Ezzel viszont csak megkerülünk a tulajdonképpeni kérdést. Jelen esetben a központi kérdés pedig az állam. A *Memorandum* épp az állam átszervezését javasolja, kisebb, saját identitással rendelkező politikai és közigazgatási egységek megeremtése által.

Nem kell politológiaiul túl képzetnek lenni ahhoz, hogy valaki belássa: a romániai átalakulás, a kommunizmus bukását követő újabb keletű modernizáció sikertelen volt. Az államnak egyrészt nem sikerült átalakítania a legtágabb értelemben vett társadalmat, ugyanakkor nem sikerült kivonulnia a társadalomból. (Külön elemzést érdemelne, hogy erre vonatkozóan milyen szándékai voltak/vannak a politikai elitnek.) Az állam szerepvállalásának megfelelő mértékéről eltérőek a nézetek, viszont ahhoz, hogy kormányozni lehessen egy államot és társadalmat, végre kell hajtani a közigazgatási decentralizációt. Erre történtek tévova kísérletek, de ezt még nem lehet igazi átalakulásnak nevezni. Nem sikerült megeremteni egy működő szerkezetet. Erre a helyzetre jelentett egyfajta választ korábban az RMDSZ autonómiakonceptiója, újabban pedig a *Provincia*-csoport által megfogalmazott *Memorandum*, de ide sorolhatjuk a kormányzó párt *Erdélyi programj*ának tévova kísérletét is.

Érdemes megfigyelni, hogy egyetlen ilyen jellegű kezdeményezés sem Bukarestből származott. Ugyanakkor a legkeményebb ellenkezés épp a fővárosból jött. Ez jelzi, hogy mind a központ, mind pedig a perifériák teljes mértékben tisztában vannak azzal, hogy az elit percpciója szerint a jelenlegi államszerkezet megváltoztatása előnyös a perifériának és hátrányos a központnak. Azt nincs mit vitatni, hogy a periféria számára ez előnyös, de egyáltalán nem biztos, hogy a

A *Memorandum* a kor szellemében veti fel az állam átalakulásának kérdését. Az európai folyamatok azt jelzik, hogy a nemzetállamok átalakulnak, sennek az átalakulásnak három fő jellemzője van. Az első az, hogy az államok szuverenitásuk egy részét átadják az Európai Uniónak: ebben az értelemben használja Michael Keating a postszuverenitás fogalmát. A második az, hogy a kompetenciák egy része átkerül a már létező helyi – tartományi, regionális, megyei, városi – szintre. A harmadik és a mi szempontunkból a legfontosabb, hogy újabb kisebb egységek alakulnak. Ezek kétfélek lehetnek. Egyrészt alakulhatnak a történelmi hagyományokat, a gazdasági ésszerűséget figyelembe vevő régiók, amelyek szervező elve nem nemzeti. Másrészt pedig megerősödhetnek, helyenként megalakulhatnak a nemzeti elvet is figyelembe vevő politikai egységek. Ezeket a trendeket vették figyelembe a *Memorandum* szerzői is. A térségünkben megszokott nemzeti elven való szerveződés helyett ők mindenesetre a regionális alapú szerveződés mellett tették le a voksukat.

Az alkotmánymódosítási és a *Memorandum* körüli vitákat követve nyilvánvaló, hogy a román politikai elit nem hajlandó lemondani az ország nemzetállami meghatározásáról. A nemzetállam nem egy deskriptív, szociológiai valóságot kifejező fogalom (hisz akkor Európában két ilyen állam lenne: Izland és Portugália). A nemzetállam meghatározás egységesítő, homogenizáló politikai törekvést fejez ki, amely a nemzeti elv alapján való intézményesülésben és a nemzeti érdekek alárendelő infrastruktúrális hatalom kiépítésében nyilvánul meg. Románia nem egyedülálló e tekintetben. Viszont a nemzetállami logikát követő államszerkezet jelen pillanatban a legnagyobb akadálya a sikeres átmenetnek. Nézetem szerint elemzési hiba az állam erejét alábecsülni különféle globalizációs elméletek szellemében. Az viszont nagyon is kétséges, hogy a nemzetállami logika vezethet-e működőképes, hatékony állam létrehozáshoz. Sokkal valószínűbb, hogy a nemzeti elv intézményesüléshez való ragaszkodás épp ezt a működőképességet hiúsítja meg. Meglepődve tapasztaltam, hogy a legtöbb elemző, beleértve a 22 című bukaresti hetilap munkatársait is, nem észleli ezt a feszültséget. Mint írtam, a *Memorandum* programja a kisebbségek számára is előrelépést jelentene, de a program lényege Románia modernizációjának az előmozdítása! Bizonyára nem a *Memorandum* javaslatai jelentik az egyedüli megoldást, viszont igen súlyos gondok vannak ott, ahol egy ilyen kezdeményezést az állam integritása elleni támadásként kezelnek, és nem továbbgondolásra serkentő intellektuális kihívásként. Még különösebb, hogy a veszélyt szimatolók nem veszik észre: a *Memorandum* egyértelműen megkérdőjelezi a nemzeti elven való szerveződést. Nem csupán a többségi nemzeti alapú intézményesülésének legitimitását vonják kétségbe, hanem a kisebbségét is. Ezért tekintni kívánatosnak a transznetikus identitások létrejöttét.

Azetnikai konfliktusokkal foglalkozó szakirodalom egyik kedvenc fogalma a transznetikus identitás mint a nemzeti identitások feletti, azt meghaladó önazonosság. A *Memorandum* szerzői is ebben látják

né is. Ez minden valószínűség szerint nem találkozik a többségi és kisebbségi nemzetépítési logikával, legalábbis egyelőre nem.

Így megint előkerül az a régi kérdés, hogy vajon a kisebbségi kérdés megoldása vagy az államszerkezet átalakítása-e az elsődleges. Nem tekinthetünk el attól, hogy Romániában – legalábbis részben – éppen a politikailag aktív nemzeti kisebbség jelenléte az akadály az államszerkezet átalakításában. De mivel nemcsak az átalakulás volt sikertelen, hanem a homogén nemzetállam megeremtése is kudarcot vallott (a NATO-csatlakozás és EU-integráció folyamatában ez immár lehetetlenné vált), a romániai politikumnak úgy kell megtalálnia a megoldást, hogy egyszerre oldja meg mindkét kérdést. Ehhez viszont komolyan meg kellene fontolnia az állam átszervezését. Megítélésem szerint pontosan ezt a kérdést veti fel a *Memorandum*. Az első reakciók a januári *Provincia*-ban olvashatók. Egyelőre semmi jele, hogy a politikum komolyan feltette volna magának ezt a döntő fontosságú kérdést. Ez nemcsak a *Memorandum* szerzői és aláírói számára elszomorító. De talán vigasztalódhatnak azzal, hogy a későbbi elemzések majd megemlítik őket mint ennek a folyamatnak az elindítóit. Hogy milyen előjellel szerepelnek majd azokban az elemzésekben... néhány év múlva meglátjuk.

KÁNTOR ZOLTÁN 1968-ban született Temesváron. Szociológus, politológus, a budapesti Teleki László Intézet munkatársa, vendégtanár Kolozsváron és Temesváron. *Kisebbségi nemzetépítés; A romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség*. In: *Regio*, 2000/3.; *Az RMDSZ a romániai kormányban 1996–2000* (Bárdi Nándorral), In: *Regio*, 2000/4.

Daniel VIGHI

A regionalitás meghatározásainak kérdésköre

Egyike azoknak a problémáknak, amelyek a regionalizmusról szóló, igaz, kezdeti vitákból kimaradtak, az amit a *Memorandum*, akarva-akaratlanul, röviden vázol, és pedig Románia regionális újrarendelése folyamatának földrajzi-történelmi dimenziója és azok a nehézségek, amelyek ebből adódnak. Úgy emlékszem, Ovidiu Pecican említette futólag az egyik legelső *Provincia*-ban a kérdést, amikor az erdélyi történelmi-közösségi hagyományok összetettségéről beszélt, és arról, ahogyan azok a közösségi tudatban tükröződnek. Ennek megfelelően a regionalizálás gazdasági, közigazgatási, de konkrét politikai dimenziójához is hozzáadódik még egy, amely számomra mind közül a legnehezebbnek tűnik: a régióknak mint közös sorsú és történelmi egységeknek az egyértelmű meghatározása. A gondolatot az olasz alkotmány új szövegében fedeztem fel, amelyben két hasonló, sok értelmezési lehetőséget nem hagyó, gyakorlati meghatározás van. Közülük az egyik a *regiónok, a megyék, a községek* címet viselő V. fejezet 114-es cikkelyében található. A következőképpen hangzik: „A Köztársaság községekből, megyékből, megyei jogú városokból, régiókból és állam-ból áll.” A következő bekezdés meghatározza az új államiság jogi-politikai dimenzióját: „A községek, a megyék, a megyei jogú városok és a régiók autonóm intézmények, saját alapszabállyal, hatalommal és funkciókkal, az alkotmányban rögzített elvek szerint.” Itt világosan kifejezésre jut a játékszabály, amelynek megfelelően „a saját alapszabályok, hatalmak és a funkciók” megszervezése „az alkotmányban rögzített elvek szerint” történik. Ennek a cikkelynek alapján épül fel az új olasz államiság, amelyben a hatáskörök leosztása, elvileg, fordított, vagyis az alacsonyabbban álló egységek tulajdonítanak és biztosítanak hatalmat a központnak, ami a regionális erők alkotmány biztosította fontosságára vet fényt. Az is figyelemre méltó, hogy az állami egység konszociatív, szerződéses, valamint részvételi jellegű: ez biztosítja az állam belpolitikájának dinamizmusát. Ez utóbbi egysége tehát a széles körű tanácskozási támogatást, ami garantálja a rugalmasságát, és biztosítja számára az egyik leglényegesebb demokratikus alapot is, képes lévén közösségi szolidaritással fedni a helyi érdekek összetettségét. A „sajátos autonómia-feltételeknek” nevezett igények, valamint a törvényhozás emancipációja regionális kezdeményezés, és valamilyen nyit a „parlament házai fogadják el a képviselők abszolút többségének szavazatával, az állam és az illető régió közötti megegyezés alapján” (116. cikkely). A történelmi-közgazgatási különválás maguknak a helyi egységeknek a földrajzi-történelmi meghatározásából fakad. Így egyes tartományok, mint amilyen például Friuli-Venezia Giulia, Sardegna, Sicilia, Trentino-Alto Adige/Südtirol és Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste „az alkotmánytörvénnyel elfogadott alapszabályainak megfelelően, sajátos autonómiaformákkal és -feltételekkel rendelkeznek” (116. cikkely). A történelmi kritériumokon alapuló szubszidiaritások abban a bekezdésben lelhetők fel, amely leszögezi, hogy „a Trentino-

Folytatás a 6. oldalon

Anik Sándor: Rajz, 2002

központ feltétlenül rosszul járna vele. A jelenlegi központosítás, az állami beavatkozás, állami ellenőrzés egyszerűen meggátolja a társadalmi modernizációt. Ahhoz, hogy a modernizációs folyamatok beinduljanak, gyökeresen és minél gyorsabban át kell alakítani a jelenlegi merev rendszert. Erre jelenthet megoldást a közigazgatási, gazdasági és politikai kompetenciákkal rendelkező régiók létrehozása. Az állam biztosan megtalálja annak a módját, hogy a régiók fölötti ellenőrzés valamilyen finomabb formáját megtartsa.

A *Memorandum* nem a nemzet, hanem az állam újrászervezésére irányul, ami a kisebbségek számára is kedvező lehet. De fontos hangsúlyoznunk, hogy itt területi-közigazgatási átszervezésről van szó, amely nem nemzeti alapon történik. Egyik korábbi, a *Provincia*-ban megjelent írásomban már kifejtettem, hogy a nemzeti kisebbségek számára az egyik elrendendő cél a kisebb politikai egységek megeremtése, amelyekben belül a magyarok – de nemcsak ők – nagyobb mértékben beleszólhatnak az őket érintő kérdésekbe. A *Memorandum* szerzői, elsősorban erdélyi román és magyar közéleti szereplők és értelmiségiek, a megoldást a regionalizálásban, a politikai és közigazgatási kompetenciákkal rendelkező régiók létrehozásában látják, összhangban az európai államszerkezet átalakulásával. Az állam szerkezeti felépítése többféle elvet követhet, amelyek nem zárják ki feltétlenül egymást. Nem ellentmondás például a föderatív nemzetállam.

akiutat a nemzeti feszültségektől terhes Romániában. Ezzel a felfogással szemben fenntartásaim vannak. Az újabb szakirodalom és az értelmiségiek egy része előszeretettel hivatkozik arra, hogy többes identitással rendelkezünk, illetve hogy a többes, transznetikus identitás kialakítása következtében csökkenek az internetikus feszültségek. Nekem az az érzésem, hogy ennek a divatos fogalomnak a kritikátlan átvétele inkább gátolja, mint segíti a szükséges kibontakozást.

A *Memorandum* az ország tartományainak identitásáról beszél. Az identitást nem kultúrához, történelemhez, nyelvhez kötik, hanem a kisebb politikai-közigazgatási egységhez: a régióhoz. Azt helyezik előtérbe, hogy a nemzeti identitás mellett más jellegű identitások is léteznek. Az identitás kapcsán viszont mindig fel kell tennünk a kérdést: vajon egy „létező” identitás alakítja-e a politikai struktúrákat, intézményeket, vagy fordítva, az intézmények, ebben az esetben a politikai-közigazgatási régiók, alakítják az identitást?

A romániai átmenet sikertelen volt. Ez annyira egyértelmű, hogy nem igényel külön bizonyítást. Az alapvető kérdésekre a politikai osztály nem találta meg a megfelelő választ. A számos megoldatlan kérdés mellett a többség és a kisebbség közötti viszony is rendezetlen. A nemzeti logikát követve a feszültségek, az ellentétek aligha csökkenthetők. Ezzel a kérdéssel a *Memorandum* szerzői is tisztában vannak, ezért egy más logika mentén javasolják az állam átszervezését, aminek következménye lehet az említett feszültség csökke-